

УДК 943.7

ББК 63.3 (4 Чех)

Петро Федорчак, Тетяна Федорчак

ПРАЗЬКА ВЕСНА: ПЕРЕДУМОВИ, МІЖНАРОДНИЙ РЕЗОНАНС ТА НАСЛІДКИ

У статті на основі опублікованих документів та праць вітчизняних і зарубіжних авторів висвітлюються передумови Празької весни та політика держав Організації Варшавського договору (ОВД) щодо Чехословаччини. Також відображено негативні наслідки окупації цієї країни військом ОВД.

Ключові слова: реформаторські процеси, Празька весна, окупація, міжнародний резонанс, унітаризм.

Боротьба за демократизацію чехословацького суспільства особливо посилилася у весняні місяці 1968 р., а тому пов'язані з нею події названі Празькою весною. У тому самому році прогресивні сили здійснили спробу докорінно перебудувати політичну систему. У зв'язку із цим необхідно взяти до уваги, що в ряді опублікованих праць події 1968 р. у Чехословаччині оцінені з погляду тоталітарних підходів. Так, у книзі “До подій у Чехословаччині. Факти, документи, свідчення преси і очевидців” стверджується, що “підтримана ззовні імперіалістичною реакцією контрреволюція хотіла в ЧСРСР захопити владу”, а тому, мовляв, Радянський Союз та інші соціалістичні країни з метою врятувати цю країну від загрози “змушені були піти на крайні заходи, включаючи введення збройних сил на її територію” [4, с.3–9]. Приблизно так само відображені чехословацькі події в книгах “Історія південних і західних слов'ян” і “Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней” [5, с.403–404; 7, с.487].

Однак за останні роки в опублікованих документах і наукових працях подана об'єктивна оцінка подіям, пов'язаним з Празькою весною. Завданням цієї статті є поглиблене висвітлення вжитих заходів чехословацькими реформаторами щодо подолання кризи в їх країні власними силами та негативних наслідків окупації Чехословацької Республіки військами країн ОВД.

Документи та численні факти підтверджують, що виникнення Празької весни було закономірним явищем. У 60-ті роки ХХ ст. Чехословацька Республіка, яка в період між Першою та Другою світовими війнами була однією з розвинутих Європейських країн, в умовах тоталітаризму зазнала кризових явищ у галузі економіки та погіршення соціального становища населення. На країну негативно впливала командно-адміністративна система, порушувалися демократичні принципи в державному управлінні.

Для Чехословаччини характерним було виникнення опору існуючій системі, який чинили представники Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ) та прогресивна інтелігентська еліта. З метою демократизації країни та її виходу з кризових явищ, вони ініціювали проведення реформ, здійснення яких вважали можливим шляхом “поліпшення” та “оновлення” соціалізму. Реформатори спиралися на підтримку широких верств населення, без участі якого Празька весна не здійснилася б.

Безпосередньо ця історична подія була започаткована рішенням січневого пленуму ЦК КПЧ (1968 р.) про звільнення з посади першого секретаря ЦК КПЧ Антоніна Новотного. Новим лідером КПЧ пленум обрав Олександра Дубчека, який до цього очолював словацьких комуністів.

Усвідомивши шкідливість класового підходу до суспільного розвитку та завдану шкоду помилковими методами управління країною її вищим керівництвом, О.Дубчек із своїми прихильниками вимагали надати “соціалізму людського обличчя”, тобто створити в ЧСРСР демократичне суспільство соціальної справедливості. Це передбачало

ліквідацію політичної монополії КПЧ, розвиток дійсної, а не фіктивної багатопартійності, перехід до ринкової економіки при забезпеченні соціальних гарантій і виробничого самоуправління трудящих, втілення в життя прав й свобод людини й громадянина, демократичну побудову національних відносин [14, с.156; 8, с.124].

У ЧССР було відмінено цензуру, піддавалася критиці Організація Варшавського договору (ОВД), було розділено найвищі пости партії й держави. У березні 1968 р. А.Новотний був звільнений з поста президента. Президентом ЧССР був обраний Людвик Свобода. У квітні уряд очолив Олдржих Чернік, а головою Національних зборів ЧССР було обрано Йозефа Сморковського. До державного керівництва залучалися політики не пов'язані з попередньою командно-адміністративною системою.

У чехословацьких подіях керівники СРСР і країн “народної демократії” бачали загрозу “соціалізму” і вживали заходи щодо її усунення. На початку березня 1968 р. під час наради Політичного Консультативного Комітету (ПКК) Варшавського договору в Софії, було проведено закриту зустріч перших секретарів правлячих партій шести країн “народної демократії”. На ній було здійснено спробу переконати О.Дубчека і президію ЦК КПЧ відмовитись від своїх політичних намірів. З ініціативи О.Дубчека 23 березня в Дрездені відбулася зустріч керівників партій і урядів БНР, НДР, ПНР, СРСР, УНР і ЧССР, на якій передбачалося обговорити питання економічного співробітництва. Однак за пропозицією радянського керівництва учасники зустрічі обговорили внутрішньополітичне становище в ЧССР. Вони критикували чехословацьке керівництво за безконтрольність за пресою, радіо і телебаченням, масову зміну партійних і державних кадрів, послаблення впливу на армію, підрив основ зовнішньої політики, яка раніше проводилася в ЧССР [13, с.12–13]. Отже, у Дрездені вперше партійні керівники більшості європейських держав ОВД спільно виступали проти нових процесів, що відбувалися в ЧССР. У них керівники п'яти держав убачали небезпеку існуванню Варшавського Договору. На зустріч у Дрезден не отримав запрошення лідер Румунської комуністичної партії (РКП) Ніколає Чаушеску, який заперечував необхідність обговорювати внутрішні проблеми ЧССР.

Однак здійснений у Дрездені тиск на чехословацьке керівництво не перешкодив проведенню нових змін. У квітні 1968 р. пленум ЦК КПЧ обрав новий склад його президії та секретарями Зденик Млинаржа, Честмар Цісаржа, Йозеф Шпачека [17, с.603]. Пленум прийняв “Програму дій КПЧ”, у якій відкидалося положення про керівну роль КПЧ у суспільстві та зазначалося, що правляча партія повинна її здійснювати не насильно, а своїми справами. У цьому ж зв'язку визнавалася активна роль інших партій. Програмою передбачалося розробити нові закони про вибори, пресу, створювати на підприємствах робітничі ради, розвивати місцеве самоврядування, забезпечити релігійні свободи, посилити контроль парламенту над службою держбезпеки. Також наголошувалося на необхідності здійснити глибоку економічну реформу та запровадити елементи ринкової економіки. У програмі акцентувалася увага встановленню федерального устрою, підвищенню статусу виконавчих і законодавчих органів Словаччини. “Програма дій КПЧ” спрямовувалася на створення умов переходу до демократичного соціалізму [17, с.603–604; 8, с.125].

Намічені перетворення в “Програмі дій КПЧ” ЦК КПЧ, як і попередні чехословацькі події, викликали тривогу в керівництва країн ОВД. Особливо негативно їх сприймав лідер НДР Вальтер Ульбріхт. Він вважав, що наслідування прикладу чехословацьких реформаторів щодо відхилення від марксизму-ленінізму та керівної ролі компартії його співвітчизниками може привести до втрати соціалізму й об'єднання Східної Німеччини з ФРН [11, с.180]. Польський лідер В.Гомулка з метою недопущення впливу на Польщу та інші сусідні країни пропонував позбавити можливості чехословацькій контрреволюції взяти верх над країною [11, с.181]. Він позбавлення влади комуністів у ЧССР пов'язував з посиленням небезпеки для Польщі з боку ФРН [15, с.48]. Жорстку

позицію щодо чехословацьких реформаторів зайняло керівництво Болгарії. Для захисту соціалістичних завоювань у ЧССР воно пропонувало застосувати всі засоби і навіть сили Варшавського договору [1, с.52]. Угорські лідери заявляли про неможливість допустити в ЧССР кровопролиття, як це було в 1965 р. у їх країні [1, с.53]. Однак, всупереч іншим членам ОВД, лідер Румунії Н.Чаушеску заперечував втручання у внутрішні справи КПЧ і ЧССР та підтримував реформістські устремління чехословаків [1, с.53].

Визначальною для найближчих союзників по ОВД була позиція Москви. Упродовж березня-травня 1968 р. радянське керівництво намагалося вплинути на чехословацьких лідерів з допомогою політичних методів. Воно докладало зусилля щодо виявлення так званих “здорових сил”, які б змінили керівництво ЧССР. У цьому ж зв’язку, зокрема, Москва орієнтувалась на Василя Біляка та Алоїса Індру, що входили до керівництва КПЧ [11, с.182]. Ці чехословацькі діячі погоджувалися з радянською позицією щодо подій у їх країні. Водночас радянські лідери допускали і можливим з допомогою збройного втручання домогтися в ЧССР припинення прогресуючого експерименту.

Це засвідчили проведені 4 травня в Москві переговори радянського керівництва з О.Дубчеком і його колегами. Тут було піддано різкій критиці події в ЧССР, особливо послаблення на суспільство впливу КПЧ. Радянський керівник Леонід Брежнєв запропонував провести на території ЧССР командно-штабні навчання ОВД, а також вимагав згоди чехословацького керівництва на постійне розміщення тт. радянських військ. Це навчання переслідувало мету налякати чехословацьких реформаторів та не допустити виходу їх країни з ОВД. Погодившись з першою вимогою, О.Дубчек рішуче відкинув другу [13, с.13–15]. Позиція керівництва СРСР була підтримана лідерами БКП, ПОРП, ССПН і УСРП на їх спільній зустрічі 8 травня 1968 р. у Москві.

Зміцненню своїх позицій звертало увагу керівництво КПЧ. На пленумі її ЦК, який відбувся 29 травня – 1 червня 1968 р., з метою згуртування партії та відновлення її керівної ролі було вирішено провести у вересні надзвичайний з’їзд КПЧ.

Командно-штабні навчання відбулись на території ЧССР 19–30 червня 1968 р. за участю 40 тис. військовослужбовців ЧССР, НРБ, НДР, ПНР, СРСР та УНР [11, с.186].

Радянські лідери виявили незадоволення, оскільки частина чехословацьких військових керівників виступала за вихід своєї країни з ОВД, критикувала її обороноздатність, а також за допущені викривлення в копіюванні досвіду військового будівництва в СРСР.

У Москві також викликала тривогу опублікована 27 червня в ЧРСР відозва “Дві тисячі слів”, автором якої був письменник Людвік Вацулик. У ній було піддано критиці тоталітарну систему соціалізму, діяльність КПЧ, проголошувалась необхідність демократизувати політичну систему. У відозві також висувалася вимога відставки тих, хто зловживав владою, завдавав шкоди громадській власності, поведився нечесно й жорстоко. Висловлювалися застереження щодо консерваторів – прихильників тоталітаризму, а також небезпеки радянської інтервенції.

Один із лідерів Празької весни 1968 р. З.Млинарж так про це писав: “Автор, без сумніву, висловив у цьому документі поширені серед інтелігенції застереження, що “процес відродження” може бути загальмований або взагалі виявиться під загрозою через те, що на керівних постах у КПЧ і державному апараті все ще багато консерваторів, прихильників тоталітаризму, які, до того ж, спираються на підтримку ззовні” [10, с.153].

Підписану чеськими письменниками, вченими і художниками відозву “Дві тисячі слів” радянська преса оцінила як заклик до боротьби проти КПЧ і конституційного режиму.

Попри це в ЧССР зростав демократичний рух. Підтримавши реформаторські ідеї, біля трьох тисяч колишніх політв’язнів об’єдналися в “Клуб 231” [11, с.178].

Виник комітет з відновлення соціал-демократичної партії. У червні понад 70 політичних організацій подали заяви на реєстрацію [11, с.191].

Факти свідчать, що керівники СРСР посилювали зусилля для припинення реформаторських процесів у ЧССР. 14–15 липня 1968 р. на зустрічі у Варшаві керівників БНР, НДР, ПНР, СРСР та УНР Л.Брежнев заявив, що ЧССР відходить від соціалістичної співдружності і що у зв'язку з колективною відповідальністю за долю соціалізму в кожній країні слід надати будь-яку допомогу її народу. Наголосивши на ускладненні ситуації в ЧССР, лідери НДР, ПНР і НРБ заявили про можливий її вихід з Варшавського договору та вступ до НАТО. Тут вперше прозвучала пропозиція щодо воєнного вирішення кризи в ЧССР. Лідери СРСР допускали ще можливим її політичне розв'язання [1, с.52]. У направленому листі до ЦК КПЧ учасники Варшавської зустрічі пропонували їй рішуче виступити проти “антиімперіалістичних сил”, придушити спрямовані проти “соціалізму” політичні партії, відновити цензуру щодо преси, радіо і телебачення [8, с.126].

Однак керівництво КПЧ відкинуло спробу втручання у внутрішні справи ЧССР і підтвердило готовність здійснити “Програму дій КПЧ” [8, с.126].

17 липня 1968 р. Пленум ЦК КПРС схвалив діяльність делегації КПРС на Варшавській зустрічі та визначив напрям подальших дій щодо ЧССР. Підсумок пленуму зводився до твердження – соціалістичну Чехословаччину не віддамо [8, с.126].

З 19 до 22 липня в Політбюро ЦК КПРС пророблялися “крайні заходи” щодо ЧССР. Вони, зокрема, стосувалися введення на її територію військ ОВД і здійснення змін у політичному керівництві країни.

Лідери СРСР прагнули і до політичного вирішення чехословацької проблеми. З 29 липня до 1 серпня 1968 р. у Чієрні-над-Тисою проходила зустріч членів Політбюро ЦК КПРС і Президії ЦК КПЧ, під час якої радянські керівники вимагали відновити в ЧССР характерне для старої системи становище, зберегти її в ОВД, запропонували здійснити вигідні їм кадрові зміни тощо. Вони ж зобов'язалися вивести свої війська з ЧССР і припинити проти неї напади в пресі [8, с.126–127]. Члени президії ЦК КПЧ обіцяли зберегти статус КПЧ, здійснювати контроль над засобами масової інформації, розпустити соціал-демократичну партію, заборонити окремі політичні клуби [11, с.201]. Вони також підтвердили свою лояльність до СРСР та ОВД. Проте підсумковий документ був підписаний лише 3 серпня в Братиславі, коли останні військові з'єднання залишили ЧССР. У ньому наголошувалося на колективну відповідальність соціалістичних країн щодо захисту соціалізму [11, с.202].

Переконавшись у неможливості політичними засобами домогтися своєї мети, радянські лідери безпосередньо приступили до підготовки військового втручання в ЧССР. 16–17 серпня радянське керівництво схвалило пропозиції про введення військ, як превентивний захід [11, с.208].

18 серпня лідери НРБ, НДР, ПНР та УНР під час зустрічі в Москві з метою припинення діяльності чехословацьких реформаторів, які нібито загрожували “завоюванням” соціалізму, підтримали ініціативу радянських керівників про введення військ у ЧССР. Для заміни вищого керівництва ЧССР передбачалося провести пленум ЦК КПЧ і сесію Національних зборів ЧССР. 19 серпня в ЦК КПРС про підготовку військової акції проти ЧССР були проінформовані керівні партійні працівники країни.

У ніч з 20 на 21 серпня 1968 р. у ЧССР введено війська країн НРБ, НДР, ПНР, СРСР та УНР, які захопили в Празі найважливіші стратегічні пункти – вокзали, радіо, телебачення, резиденцію уряду та ін. [8, с.127]. Хоч президент ЧССР Л.Свобода не схвалив введення військ в його країну, однак з метою недопущення крові закликав армію не чинити опір інтервентам. Таку ж вказівку командування армії отримало і від президії ЦК КПЧ. Також по радіо було проголошено “Звернення до народу Чехословаччини”, в якому закликалося не чинити опору військам вторгнення, але вимагалось

негайно їх вивести з країни. З подібною вимогою виступила й президія Національних зборів ЧССР [16, с.157–159]. За чисельністю військових та озброєнням країн, які ввели війська в ЧССР, значно переважали її збройні сили, а тому заклики чехословацького керівництва були цілком обумовлені. У передмові до книги І.Валенти “Советское вторжение в Чехословакию” О.Дубчек пізніше визнав, що виявити збройний опір радянським та іншим військам, які втрутилися в ЧССР, означало приректи чеський і словацький народи на нерозумне кровопролиття [3, с.6].

Однак населення ЧССР з обуренням зустріло війська інтервентів. Даремними виявилися докладені зусилля радянських лідерів для того, щоб відірвати О.Дубчека, О.Черніка від ревізіоністів, якими вони вважали Ф.Крігеля, Ч.Цісаржа, О.Шіка, З.Млинаржа та ін., що входили до керівництва ЧССР і були послідовними провідниками реформаторських ідей, та переконати їх спертися на “здорові сили”. У президії ЦК КПЧ В.Біляк, А.Індра та ін., які схвалювали інтервенцію проти своєї країни, не отримали бажаної підтримки. У пресі анонімно без підписів було опубліковано звернення до СРСР від державних діячів ЧССР з проханням про надання допомоги. Провалилися і плани керівництва країн-інтервентів щодо створення в ЧССР так званого революційного робітничо-селянського уряду. Для цього їм не вдалося організувати проведення пленуму ЦК КПЧ [11, с.210]. Радянські десантники задержали О.Дубчека, О.Черніка, Й.Смрковського, Ф.Крігеля та І.Шпачека й вивезли їх до СРСР [11, с.212].

22 серпня надзвичайний XIV з’їзд КПЧ, який відбувся в заводському приміщенні у Височанах, засудив інтервенцію проти ЧССР. З’їзд обрав керівні органи партії, до яких увійшли всі заарештовані її лідери [8, с.128]. У схваленому з’їздом зверненні до комуністичних партій світу повідомлялося про окупацію ЧССР військами ОВД з метою припинення обновлюючих процесів і що це матиме негативні наслідки для міжнародного комуністичного руху [11, с.212–213].

У країні проведено загальнонаціональний одноденний страйк протесту проти інтервенції. Опинившись у складній ситуації, керівництво СРСР змушене було погодитися з пропозицією президента ЧССР Л.Свободи про проведення радянсько-чехословацьких переговорів. У числі очоленої Л.Свободою чехословацької делегації в переговорах, які відбулися 23–26 серпня в Москві, взяли участь звільнені з-під арешту О.Дубчак та інші його соратники. Радянську делегацію очолював Л.Брежнєв. Під тиском брежнєвського керівництва представники ЧССР підписали так звану “Програму виходу з кризової ситуації”, що стала основою для подальшого втручання у внутрішні справи ЧССР. Радянська сторона на переговорах домоглася згоди на перебування своїх військ на території Чехословаччини. 16 жовтня у Празі були підписані умови про перебування радянських військ у ЧССР та поетапний вивід військ союзників з її території [8, с.128].

Оборонна позиція, зайнята чехословацьким керівництвом на переговорах, зумовлювалася намаганням обминути ускладнень у відносинах із союзниками, які б привели до трагічних подій.

Здійснена 21 серпня в Чехословаччину інтервенція була наслідком практичного застосування брежнєвської доктрини “обмеженого суверенітету”, яка передбачала колективне втручання країн “соціалістичної співдружності” у внутрішні справи тієї держави, де виникала загроза “соціалізму”. Окупація ЧССР силоміць зупинила події, пов’язані з Празькою весною та недала змоги реформаторам зробити “соціалізм” більш привабливим.

Придушення Празької весни та окупацію ЧССР військами ОВД засудили різні країни світу і навіть Югославія, Румунія, Албанія та Китай, які вважалися “соціалістичними”. Так, у прийнятому комюніке на спільному засіданні ЦК Румунської комуністичної партії (РКП), Державної Ради і уряду за участю представників інших місцевих органів вторгнення в Чехословаччину військ держав ОВД розцінювалося як воєнна

інтервенція й окупація та висувалася вимога негайно вивести військові частини з її території [12, с.25].

Румунське керівництво боялося, щоб подібна чехословацькій ситуація не виникла в їх країні. З метою захисту її незалежності було створено Патріотичну гвардію, а парламент прийняв закон про можливість перебування іноземних військ на території Румунії лише з його дозволу [11, с.226].

Непримиренну позицію щодо окупації ЧССР зайняло керівництво Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (СФРЮ). Його лідер Й.Броз Тіто наголосив, що ця окупація не мала ні найменших підстав остерігатися за подальший розвиток ЧССР соціалістичним шляхом, а також щодо воєнної загрози її кордонам із Заходу [12, с.28].

Остерігаючись можливої агресії з боку ОВД, Албанія у вересні 1968 р. вийшла із цього блоку [15, с.50].

21 серпня 1968 р., обговорюючи “чехословацьке питання”, учасники засідання Ради Безпеки ООН засуджували інтервенцію в ЧССР та зажадали негайного виведення іноземних військ з її території. Однак через радянське вето не було прийнято резолюції з цього ж питання [17, с.608]. Вторгнення військ ОВД у ЧССР засудила і Генеральна рада Соціалістичного блоку, яка назвала його “агресивним актом” [2, с.11–18; 8, с.128].

Негативно поставилися до втручання у внутрішні справи ЧССР держав ОВД і лідери низки Комуністичних партій західних країн. Так, керівник Французької комуністичної партії В.Роше під час зустрічі з Л.Брежнєвим ще у липні 1968 р. назвав можливу воєнну інтервенцію проти ЧССР катастрофою, яку необхідно уникнути [12, с.37]. Про те, що збройне втручання в ЧССР стане небувалою політичною катастрофою для всього міжнародного комуністичного руху, ще в середині літа 1968 р. попереджав керівник Італійської комуністичної партії Л.Лонго [15, с.52].

З тривогою слідкували за реакцією Москви на події в ЧССР лідери західних держав. Так, було відмінено візит президента США Л.Джонсона в Москву та його зустріч з радянськими лідерами [11, с.226]. Однак США та їх союзники, враховуючи післявоєнні домовленості, намагалися не втручатися у внутрішні справи радянського блоку. Така позиція західних країн зумовлювалася і небажанням загострити холодну війну.

У зв'язку з придушенням Празької весни та окупацією ЧССР припинилися спроби здійснити реформи. 27 жовтня 1968 р. було прийнято Конституційний закон про Чехословацьку Федерацію. На його основі з 1 січня 1969 р. утворено дві національні держави Словацьку і Чеську соціалістичні республіки. Державна влада в ЧССР повинна була здійснюватися через представницькі органи – Федеральні збори, Чеську національну раду, Словацьку національну раду й національні комітети [6, с.307–308]. Федеральні збори склалися з двох палат. У Народній палаті Чеська і Словацька республіки були представлені депутатами пропорційно до кількості їх населення. У Палату національностей республіки обирали по 75 депутатів [9, с.209].

Однак з утворенням федерації національна проблема не зникла. Держава й надалі залишалася унітарною. Центральні федеральні державні органи продовжували вирішувати питання, які належали до компетенції республік [8, с.129; 9, с.209].

У жовтні 1968 р. підписано договір про “тимчасове перебування” радянських військ у ЧССР. У листопаді пленум ЦК КПЧ засудив діяльність реформаторів у досерпневий період. Проте в Чехословаччині продовжувався рух за здійснення реформ, виникали антирадянські акції [17, с.608]. Незважаючи на придушення Празької весни, чехословаки чинили опір тоталітарному режиму, продовжували боротися за демократизацію суспільного ладу.

1. Алексеев А. Чехословакия, 40 лет назад / А. Алексеев // Международная жизнь. – 2008. – № 7. – С. 48–56.

2. Браунталь Ю. Антиавторитарные движения в Центральной Европе, 50-60-е годы / Ю. Браунталь // Советское славяноведение. – 1990. – № 3. – С. 11–18.
3. Валента И. Советское вторжение в Чехословакию / И. Валента ; пер. с англ. – М., 1991.
4. До подій у Чехословаччині. Факти, документи, свідчення преси і очевидців. Випуск перший. – Прес-група Радянських журналістів. – К., 1968. – С. 3–9.
5. Історія південних і західних слов'ян / за ред. І. М. Гранчака, А. Ф. Кізченка, В. П. Чорнія. – К., 1987. – 448 с.
6. Из Конституционного закона о Чехословацкой Федерации (27 октября 1968) // Хрестоматия по истории южных и западных славян : у 3 т. Т. 3 : Новейшая история / отв. ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Мн. : Университетское, 1991. – 413 с.
7. Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М.: “Наука”, 1998. – 576 с.
8. Коротка історія Чехії і Словаччини / за ред. проф. П. С. Федорчака. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 170 с.
9. Кріль М.М. Історія Словаччини : навч. посіб. / М. Кріль. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана-Франка, 2006. – 264 с.
10. Млынарж З. Мороз ударил из Кремля / З. Млынарж ; пер. з чешск. – М., 1992.
11. Мусатов В. Л. Советский Союз и Пражская весна 1968 г. / В. Л. Мусатов // Чехия и Словакия в XX веке : Очерки истории : в 2 кн. / отв. ред. В. В. Марьина. – М., Наука, 2005. – Кн. 2. – 558 с.
12. Марьина В. В. Пражская весна 1968 года: к вопросу о международном резонансе (по опубликованным в Чешской Республике документам и материалам чешского журнала “Soudobé dějiny” / В. В. Марьина // Славяноведение. – 2008. – № 3. – С. 22–40.
13. Пихоя Р. Г. Чехословакия, 1968 год. Взгляд из Москвы. По документам ЦК КПСС / Р. Г. Пихоя // Новая и новейшая история. – 1994. – № 6. – С. 12–13.
14. Страшун Б. А. Конституционные перемены в Восточной Европе. 1989–1990 / Б. А. Страшун. – М., 1991.
15. Стыкалин А. С. Пражская весна: проблемы изучения. Размышления по итогам конференции / А. С. Стыкалин // Славяноведение. – 2010. – № 3. – С. 44–61.
16. Тахненко Г. А. Август 1968 г. Обзор документов архивов внешней политики Российской Федерации / Г. А. Тахненко // Международная жизнь. – 1992. – № 8–9. – С. 147–159.
17. Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: Підруч. для вищих навч. закл. / В. Яровий. – К., Генеза. – 2005. – 816 с.

В статье на основе опубликованных документов и работ отечественных и зарубежных авторов освещаются предпосылки Пражской весны, политика государств Организации Варшавского договора (ОВД) по отношению к Чехословакии. Также отражено отрицательные последствия оккупации этой страны войсками ОВД.

Ключевые слова: реформаторские процессы, Пражская весна, оккупация, международный резонанс, унитаризм.

This article is based on documents written by Ukrainian and foreign authors. It deals with the events which caused Prague's Spring and politics of the countries involved in the Warsaw Treaty with regards to Consequences of the country's occupation by the troops of Organization of Warsaw Treaty.

Keywords: reformation processes, Prague's Spring, occupation, international resonance, unitarization.

УДК: 94(947: 943) “1867/1914”

ББК 63.3 (4 Укр: 4 П)

Микола Вітенко

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ГАЛИЧИНИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядаються питання розвитку промисловості та сільського господарства Галичини у 1867–1914 рр. Вказується на поширення товарно-грошових відносин, а також на поглиблення соціальної диференціації населення. Проаналізовано вплив соціально-економічної ситуації на міжнаціональні відносини.

Ключові слова: Галичина, соціально-економічне становище, промисловість, сільське господарство.